

MEHMED MUJEZINOVIĆ

STARI ALIFAKOVAC U SARAJEVU

Vekil-Harčova džamija sa svojom dosta visokom kamenom munarom, grobljem oko nje, česmom i topolom, zatim Šeher-ćehajin most te okolne kuće koje se nižu po padinama Alifakovca sa velikim grobljem i turbetima u sredini toga gro-

blja, čine zaista jednu slikovitu cjelinu i privlačan ambijent starog Sarajeva.

O nabrojanim spomenicima i dosada je nešto pisano, ali parcijalno i nepotpuno. Mi smo, međutim, u mogućnosti da o njima pružimo nove, do-

Sl. 1. Pogled na Alifakovac sa Šeherćehajinim mostom.
Današnji izgled

sada nepoznate istorijske podatke i da na taj način upotpunimo njihovu istorijsku sliku. Ako uz to imamo u vidu još i činjenicu da čitav ovaj kraj u novije vrijeme postaje sve više turistički značajan i atraktivan, to nam se onda nameće i

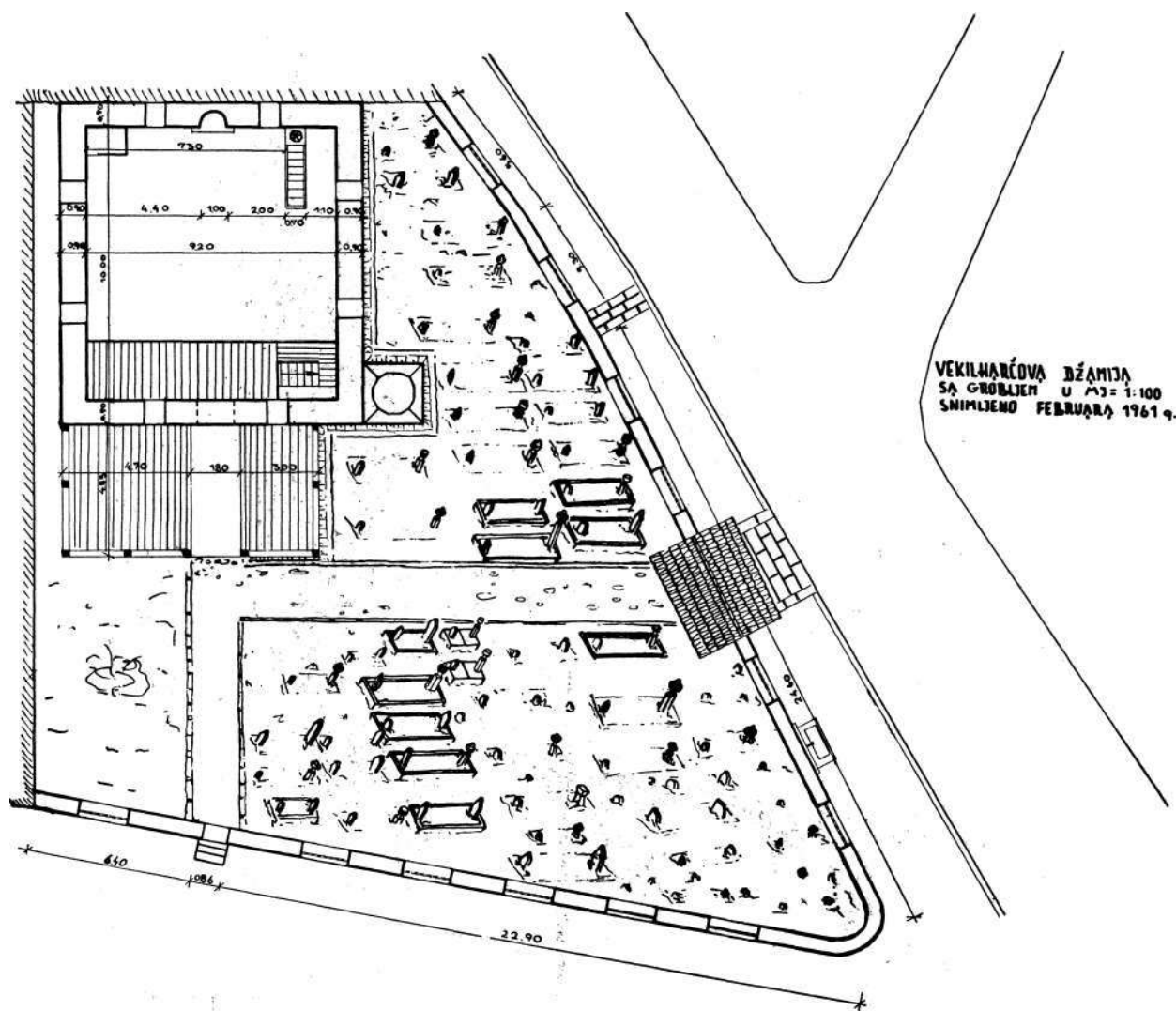
pitanje njegove zaštite i prezentacije kao urbanističke cjeline. Zato ćemo spomenike ovoga kraja najprije pojedinačno prikazati, a zatim posebno razmotriti pitanje koje smo spomenuli.

I. VEKIL-HARČOVA (HADŽIJSKA) DŽAMIJA

Mali je broj džamija u Sarajevu kod kojih se ime osnivača njihova bilo zaboravilo, a takav je slučaj upravo sa Vekil-Harčovom džamijom. Riječi Vekil-Harč označuju zanimanje, a znače opskrbnika (intendanta). Prema tome je Vekil-Harčova džamija nazvana i poznata po osnivačevu zanimanju. Kod skoro svih ostalih sarajevskih džamija uz zanimanje se spominje i ime osnivača, na primjer Čekrekči Muslihudin, Buzadži Hadži Ha-

san, Čoban Hasan, Divan Katib Hajdar, Kečedži Sinan i dr.

Osim pitanja imena Vekil-Harča sve dosada nije bilo poznato kada je tačno podignuta Vekil-Harčova džamija. Međutim, nedavno je Orijentalni institut u Sarajevu pristupio proučavanju carigradskih katastarskih deftera koji se odnose na naše zemlje pod turskom vlašću. U defteru broj 379. prvi puta se spominje mahala mesdži-

Sl. 2. Situacija Vekil-Harčove džamije sa grobljem

da Vekil-Harč Mustafe.¹ U tom defteru se spominje da ova mahala ima šezdeset kuća i trideset i jedno inokosno lice. Istina ovaj defter nije datiran, ali je prema ispitivanjima dr Hazima Šabanovića nastao poslije jula 1561. godine.² Daljnim ispitivanjem dr Šabanović je ustanovio da je Vekil-Harčova mahala mogla nastati u međuvremenu od 1540. do 1545. godine.³ Na osnovu toga vidimo da je Vekil-Harču ime Mustafa i da je njegova džamija mogla biti podignuta između 1541. do 1561. godine. Prema tradiciji Vekil-Harč Mustafa je intendant Husrev-begov, što je i vjerovatno. Interesantno je napomenuti da se u već spomenutom defteru među stanovnicima Vekil-Harč Mustafine mahale nalazi i ime Husrev-begova oslobođenog roba, sandžaka (bajrakdara) Abdulaha. Prema tome ovim bi otpala i tvrdnja Šejh Sejfudina Kemure prema kojoj je Vekil-Harč došao sa sultan-Fatih Mehmedom u Sarajevo i nastanio se u ovom kraju gdje je sagradio svoju džamiju.⁴

Vekil-Harčova džamija je među Sarajlijama poznata kao Hadžijska džamija. Ovo ime je dobila po tome što su sarajevske hadžije pri polasku u Meku na hodočašće obavljali u njoj molitvu za sretan odlazak i povratak, odakle bi ih Sarajlije ispratili preko Alifakovca do Abu-Hajata kod Kozje čuprije i tu bi se s njima oprostili. Odatle bi hadžije nastavili na konjima put za Istanbul i dalje na istok. Poznato je da se kod Kozje čuprije nalazi lokalitet zvani »Hadžijska ravan«. Ovaj običaj polaska hadžija iz Vekil-Harčove džamije zadržao se sve do izgradnje višegradske željezničke pruge 1902. godine.⁵

Vekil-Harč Mustafina džamija situirana je na lijevoj obali Miljacke nedaleko od Šeher-čehajinog mosta pod Alifakovcem. Ona je dosta prostrana, zidana od kamena, ćerpiča i drveta. Njezina visoka munara zidana je od tesanog kamena. Zidovi džamije imaju po četiri prozora, dok se na tri zida iznad gornjih prozora na sredini nalazi po jedan mali okrugli prozor. Džamiju su vjerovatno gradili domaći majstori.

Od prvobitnog zdanja ove džamije sačuvali su se zidovi i njena munara, jer je ona više puta opravljana, a od unutrašnjeg dekora sačuvan je iz nešto starijeg doba drveni strop, čija sredina je naročito lijepo izrađena od rezanih komada daščica u obliku rozete obojene u više boja. Ovaj

¹ Fotokopija deftera u Orijentalnom institutu u Sarajevu, inv. br. 76.

² Bosanski pašaluk, Naučno društvo BiH, Sarajevo 1959., 107.

³ Postanak i razvitak Sarajeva, II dio (u rukopisu).

⁴ Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe, GZM XXII (1910), str. 104.

⁵ Kazivao mi je hadži-Muhamed-aga Handžić, koji sada ima preko 90 godina, da on pamti kako su sarajevske hadžije odavde polazili na lijepo okićenim konjima. Svijet bi ih pratio do Kozje čuprije, kojom prilikom bi vješti skakači skakali s mosta u vodu, a hadžije bi ih darivali.

strop vjerovatno datira iz konca XVIII ili početka XIX. vijeka.

Nije nam se sačuvala zakladnica (vakufnama) ove džamije, iz koje bismo mogli saznati šta je osnivač ostavio za njeno uzdržavanje. Izgleda da vakif nije zavještao nikakvih objekata, nego je ostavio nešto gotovog novca.⁶ Da ova džamija u početku nije imala većih prihoda, zaključujemo i po tome što se na zahtjev stanovnika ove mahale u jednoj peticiji iz 1697. godine traži da službenike džamije plaća država.⁷

Poslije osnivača Vekil-Harč Mustafe, velikim dobrotvorom ove džamije možemo smatrati stanovnika ove mahale, bogatog sarajevskog trgovca Hadži-Bešliju Mustafu.⁸

Hadži-Bešlija je, prije svega, uz ovu džamiju sagradio pekara i mekteb.⁹ Zatim je ovaj dobrotvor svojom vakufnamom od 27. II 1779. g. odredio i slijedeće:

— Da se 12 groša godišnje izdaje Onogošteli (Nikšićaninu) Hasan efendiji, koji će petkom poslije podne održavati vaz (redavanje) u Vekil-Harčovoj džamiji,

— 20 groša godišnje izdavače se mualimu (nastavniku) mekteba u Vekil-Harčovoj mahali,

— po 5 groša godišnje ima se davati kao plata imamu i mujezinu Vekil-Harčove džamije,

— 10 groša godišnje trošice se na održavanje javnih česama u Vekil-Harčovoj mahali i

⁶ S. Kemura, Sarajevske džamije, GZM XXII (1910), str. 104.

⁷ Zbirka Kadića, sv. V, str. 46, u Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

⁸ Hadži Bešlija Mustafa, sin Abdulaha, iz Vekil-Harčove mahale, rođen je u Sarajevu oko 1730. godine. Bavio se trgovinom i stekao velik imetak. Dobar dio toga imetka zavještao je u dobrotvorne svrhe. Tako je on, pored ostalog, sagradio jednu džamiju u Varešu, a obnovio je i Carevu čupriju u Sarajevu kada je ova stradala za velike poplave 1791. godine. Biće da je on sagradio ili pak obnovio i poznatu čupriju kod Kiseljaka na rijeci Fojnici, jer se ona i danas naziva »Hadži-Bešlijina čuprija«. Dakle, Hadži-Bešlija je bio veliki dobrotvor, pa mu kao takvom savremeni sarajevski kroničar Mula Mustafa Bašeskija u svom ljetopisu posvećuje dosta prostora, opisujući ga kao čovjeka koji je bio popularan u svih četrdeset i osam kadiluka u Bosni. Opisujući ga dalje, Bašeskija kaže da je Hadži-Bešlija bio jako gostoljubiv čovjek. U njegovim konacima su boravili mnogi putnici, vaizi (propovjednici), Arapi i drugi. Njegove kuće su se nalazile pored obale Miljacke na mjestu gdje je sada park u Dimitrije Tucovića ulici.

Hadži-Bešlija je umro 17. aprila 1797. godine i sahranjen je u velikom groblju na Alifakovcu, desno od Jusuf-pašina i Jahjaefendića turbeta. Na njegovom grobu su i danas usprav dva masivna nišana ograđena santračem, a na njima se nalazi natpis u pjesmi na turskom jeziku, koji mu je spjevao sarajevski kadija Mehmed Džudi Cohadžić. (O Hadži-Bešliji vidi i: Šejh Sejfudin Kemura, Sarajevske džamije, GZM XXII (1910), str. 106 gdje donosi kronogram sa njegova nišana sa pogrešnim datumom Bešlijine smrti: Seid Traljić, Hadži Bešlija Mustafa, Novi Behar VII (1933/34), str. 352—353).

⁹ Pekara i mekteb su nestali još poslije I svjetskog rata.

— 7 groša godišnje trošice za popravak mekteba u Vekil-Harčovoj mahali.¹⁰

Poznata braća Morići, Hadži Mehmed (Pašo) i Ibrahim-aga, također stanovnici ove mahale, uzurpirali su od Isa-begova vakufa baštu, koja se nalazi preko Miljacke upravo prema džamiji (današnji park kod jezera na Bendbaši) i u istoj godini u kojoj su pogubljeni, tj. 1775, zavještali su ovu baštu za službenike Vekil-Harčove džamije.¹¹

Nadalje je stanovnik ove mahale, sarajevski muftija Muhamed Šakir-efendija Muidović 1847. godine zavještao jedan dućan i magazu koji se nalaze na zamljištu Isa-begova vakufa u čaršiji Kazandžiluk, poznatoj po imenu Ibričkijska čaršija u Oprkanju, i odredio da se od prihoda ovih

— plaća mukata Isa-begovu vakufu,

— za 75 groša godišnje ima se nabavljati zejin i trošiti za paljenje kandilja u Vekil-Harčovoj džamiji uz mubarek-večeri i uz Ramazan,

— 50 groša godišnje kao plata imamu džamije,

— 25 groša godišnje plata mujezinu džamije,

— 10 groša godišnje za opravku spomenute džamije i

— 10 groša godišnje za opravku uvakufljenih objekata u Oprkanju.¹²

U proračunima vakufa u Bosni i Hercegovini za 1889. g. vidimo da je vakuf Vekil-Harč te godine imao prihode u iznosu od 25 forinti godišnje, a rashodi su mu iznosili 21 forintu, što znači da je imao 4 forinte uštede.¹³

U proračunima za 1913. godinu vakuf Vekil-Harč se dijeli na dva vakufa i to: vakuf I, čiji su prihodi od zakupnine bostana iznosili 730 kruna godišnje od koje se sume plaćao imam 692 krune, i vakuf II kao evladijet vakuf. Prihodi ovoga vakufa su bili od pekare u iznosu od 720 kruna, odakle se plaćao mujezin 694 krune godišnje.¹⁴

¹⁰ Ovom zakladnicom je Hadži-Bešlija zavještao 11 magaza i dva dućana u Dairi u blizini Starog mosta (Džisri-atik Careve čuprije) u Sarajevu. Prepis vakufname u sidžilu br. 20, str. 38 i 39. u Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

¹¹ Prepis zakladnice u Kadića zborniku IX, str. 193–1196.

¹² Prepis njegove vakufname vidi u sidžilu 83, str. 26 u Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

Muhamed Šakir-efendija Muidović bio je vrlo ugledna ličnost i čovjek visoke obrazovanosti. On je u vremenu od 1826–1855. godine s malim prekidima, bio sarajevski muftija, Isticao se u doba sultan Mahmutovih reformi kao i za ustanka Husejin-kapetana Gradaševića, pa je u tim burnim danima bio jednom pozvan u audijenciju sultanu-Mahmutu. Muhamed Šakir je slovio i kao dobar pjesnik. Posjedovao je veliku i vrlo vrijednu biblioteku orijentalnih rukopisa. Umro je 1858. godine i sahranjen u groblju uz Vekil-Harčovu džamiju, kako ćemo to i kasnije vidjeti kod obrade ovoga groblja. (O Muidoviću vidi još i: S. Sejfudin Kemura, Sarajevske džamije, GZM XXII (1910), str. ??; isti, Sarajevske muftije, Sarajevo 1916, str. 24–28 i H. Mehmed Handžić, Nekoliko fetvi naših muftija iz turske dobe, Kalendar Gajret za 1939. godinu, str. 207–209).

^{13 14} Izdanje Vakufske direkcije u Sarajevu, godine 1889. i 1913.

Većim dobrotvorom ove džamije možemo smatrati i Hadži Hasana Nezirhodžića, stanovnika ove mahale, koji je džamiju temeljito opravio 1938. godine.

Iz sačuvanih dokumenata saznajemo da je Vekil-Harčova džamija imala ranije osim imama i posebnog hatiba kao i dva mujezina. Poznata su imena nekolicine službenika ove džamije. Tako se kao hatib džamije spominje 1697. g. Husein, a kao imami spominju se: Alaudin, sin Kasimov (1556/57); Ibrahim (1697–1700); Salih-halifa, sin Mustafin, koji se u vremenu od 1775. do 1777. godine javlja u više navrata kao svjedok kod sarajevskog kadije; Mula Sulejman, kojeg imamo također kao svjedoka u periodu od 1779. do 1788. godine.¹⁵ Dugi niz godina, sve do svoje smrti 1890. godine, bio je imam ove džamije muderis Tahirefendić Ahmed-efendija, a njega je na ovoj dužnosti naslijedio hafiz Mustafa-efendija Fočak do 1908. godine.¹⁶ Od 1909. do 1946. godine imam ove džamije je hafiz Mustafa-efendija Mujezinović-Kovač, koji je ujedno bio i mutevelija ovoga vakufa.¹⁷

Kao mujezini spominju se: prvi mujezin Abdulah i drugi mujezin Mehmed (1697) godine; Mula Sulejman (1775–1781); Mula Mustafa, sin Mula Ibrahimov (1798); Mula Mehmed, sin Ahmedov (1816); Derviš Mujezinović (do 1930) i Ali efendija Jabučar (do 1937).¹⁸

Prilikom velikog požara Sarajeva za navale Princ-Evgena 1697. g. izgorila je pored ostalih i Vekil-Harčova džamija, ali su je stanovnici ove mahale svojim prilozima i vakufskim novcem ubrzo popravili, kako to vidimo iz izvještaja Kose Halil-paše, u kojem se kaže da je iza ove opravke ostalo 21.000 akči gotovog novca ovog vakufa.¹⁹

Džamija je svakako i poslije toga više puta popravljana, ali mi o tim opravkama nemamo podataka sve do najnovijeg vremena, odnosno 1938. godine. Spomenute godine je ovu džamiju temeljito popravio stanovnik Vekil-Harčove mahale hadži Hasan-aga Nezirhodžić.²⁰ Prilikom te op-

¹⁵ Sidžili: 16, str. 124; 18, str. 165; 22, str. 134 i 137; 30, str. 148; 35, str. 118 u Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

¹⁶ Ovaj je Tahirefendić je sahranjen u groblju na Alifakovcu, a Fočak je umro u Turskoj.

¹⁷ Hafiz Mustafa je rođen 1883, a umro 1946. godine i sahranjen u groblju na Grlića Brdu u Sarajevu.

¹⁸ Sidžili: 16, str. 128; 18, str. 165; 38, str. 137 i 56, str. 2.

^{19 20} Popis izgorjelih džamija kao i izvještaj Kose Halil-paše u Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

Hadži Hasan-aga Nezirhodžić, sin Hadži-Abdulah-age, unuk Nezir hodže, rođen je u Sarajevu 1869. godine. Njegovom inicijativom i doprinosima pokrivene su iza I svjetskog rata Bašaršijska i Čekrekčijina džamija u Sarajevu bakrom, jer je za vrijeme rata sa njih skinuto olovo. Hadži-Hasan je umro 25. II 1943. i pokopan je na Grlića brdu u Sarajevu. (Vidi Kalendar Narodne uzdanice za 1944. godinu, str. 174–175.).

ravke izmijenjena je drvena krovna konstrukcija a ćeremit zamijenjen crvenim crijepom. Zatim su u unutrašnjosti džamije izmijenjene dotrajale sofe i musandara. Umjesto drvene ograde pred mihrabom izrađeno je mermerno postolje za čirake, a zamijenjen je i stari ćurs novim. I u groblju uz

džamiju izvršena je tada opravka polomljenih nišana.

Godine 1959. stanovnici ove mahale su uz pomoć Vakufske direkcije u Sarajevu izmijenili dvorišni zid oko harema džamije, a tada je izvršeno i bojadisanje unutrašnjosti džamije, i njene fasade i munare.

II. GROBLJE

Sa jugozapadne i sjeverozapadne strane Vekil-Harčove džamije nalazi se groblje ograđeno zidom, u kojem je situirano 56 nadgrobnih spomenika. Od njih je 26 sa natpisima. Ovi nadgrobni spomenici su različitih dimenzija i oblika, a možemo ih ovako razvrstati: 31 par nišana označuju grobove muškaraca; po oblicima njihovih kapa, odnosno turbana, ovdje se nalaze:

- četiri nišana zvana *mušebek* (koji označuju grobove svećenika višeg ranga: muftija, muiderisa);

- pet nišana imaju *aginske* turbane (to su janičarski age i zapovjednici koji su bili obavezni u ratu izdržavati izvjestan broj vojnika);

- četiri para nišana su tzv. *ulemanski* nišani (koji se stavljaju na grobove imama, muallima i inače učenih ljudi);

- šest pari nadgrobnih spomenika umjesto turbana imaju *fes* (to su nišani iz druge polovine XIX vijeka, a obično označuju grobove činovnika ili pak muških članova njihovih porodica).

Ostalih 12 pari muških nadgrobnih spomenika su sa običnim turbanima u gužve. Oni se stavljaju na grobove hadžija, esnafa i ostalih.

Od 25 ženskih nadgrobnih spomenika dva nišana imaju ženske kape ukrašene vegetabilnim i geometrijskim ornamentima. Oni označuju grobove djevojaka. Zatim jedan nišan sa neukrašenom kapom. Ovaj nišan može da označuje i grob udate žene. Inače se obično udatim ženama stavljaju nišani poput stela kakvih ovdje ima 20 pari. Dva groba imaju ženske kape neukrašene, a sasvim slične nišanima muškaraca s fesovima. Među njima je samo ta razlika što nišani muškaraca s fe-

Sl. 3. Groblje uz Vekil-Harčovu džamiju. Detalj

som imaju kićanke, dok ženski nišani ove vrste imaju samo malo ispupčenje na vrhu. I ovi nadgrobni spomenici mogu označavati grobove udatih žena kao i djevojaka.

Imućniji građani su grobove svojih pokojnika označavali santračima.

Među nedatiranim nadgrobnim spomenicima, svojim dimenzijama i oblikom kao i klesarskim preciznim radom ističe se jedan grob čiji je uzglavni nišan visok 1,90 m sa osnovicom 23X24 cm i promjerom turbana 50 cm. Nožni nišan mu je osmorokutnik nešto tanji i niži od uzglavnog. Ovaj grob je ograđen santračem od velikih kamenih ploča. Za ovaj grob se pretpostavlja da bi mogao biti grob osnivača džamije Vekil-Harč Mustafe. (vidi sl. br. 4).

Osim dva, već spomenuta, ukrašena nišana djevojačka još samo na jednom aginskom nišanu (Sl. 5) ima s jedne strane isklesan mač, a na turbanu njegovom čelenka. Ostali nišani ovoga groblja nemaju ukrasa.

Svi nadgrobni spomenici u ovom groblju, osim par spomenika od zelene sedre,²¹ izrađeni su od domaćeg kamena vapnenca i svakako su djelo sarajevskih klesara. Među ovim nišanima više njih

²¹ Nadgrobni spomenici od zelene sedre importirani su u Sarajevo iz Srebrenice, obično su manjih dimenzija, a rijetko koji od njih ima natpis. Jedino je na nekima označena samo godina. Predaja kaže da su ovakvi nišani stavljeni na grobove muhadžira iz Ugarske.

Sl. 4. Nadgrobni spomenik Vekil-Harč Mustafe

Sl. 5. Aginski nišan sa čelenkom i mačem u groblju Vekil-harčove džamije

predstavljaju vrlo lijepe primjerke klesarske vještine i izrade. Tako su nišani Kurevije Sulejmanefendije iz 1776. g., Atije Morić iz 1764. godine djelo zaista vještih ruku, a natpisi na njima su precizno isklesani i odlikuju se lijepim pismom. I među nedatiranim nišanima ima ih vrlo lijepo i precizno rađenih.

U ovom groblju 26 nadgrobni spomenika ima natpise, koje možemo s obzirom na njihove tekstove ovako podijeliti:

Četiri natpisa su u stihovima na turskom jeziku. Ostalih 22 natpisa su u prozi na turskom jeziku, od kojih opet dva natpisa imaju samo označene godine (bez imena pokojnika), a dva natpisa nemaju datuma. U ostalim natpisima pored godine smrti i imena pokojnika nalazimo uobičajene invokacije na početku kao što su: »Merhum ve magfur« ili »El-merhum vel-magfur« (pokojni, umrli), »Huvel-hajjul-baki (Bog je vječan) ili samo »Huvel-baki (On je vječan), ili pak »Ah minel mevti« (O smrti), a završavaju sa riječima »Ruhičun el-Fatiha« (tj. Neka je za njegovu dušu Fatiha). Jedino se u tome pogledu razlikuje natpis na nadgrobnom spomeniku Ruždića Muhameda iz 1862. godine kod kojeg na početku natpisa stoji: »El-mevtu šarabun kullu nasin šaribuhu, velka-

bru babun kullu nasin dahiluhu» (Smrtnu čašu svako će popiti i na vrata groba svak će unići).

Iz datiranih kronograma, koje ovdje kronološki donosimo, saznajemo da su u ovom groblju sahranjeni:

1144 (1731—32)

— Mustafa-efendija Kurevija (Kurevi-zade). Njegov uzglavni nišan visine 90 cm i osnovice 16 X 16 cm ima obični turban, a grob mu je označen santračem.

1150 (1737—38)

— Hadži Omer, čiji uzglavni nišan manjih dimenzija ima također obični turban u gužve.

1170 (1757—58)

— Morić (Moro-zade) hadži Mehmed i

— Morić Ibrahim-aga. Nišani ove dvojice braće Morića, koji su 1757. godine pogubljeni u sarajevskoj tvrđavi imaju aginske turbane. O njihovoj pogibiji postoji u zidu s vanjske strane spram njihovih grobova posebna spomen-ploča u stihovima, čiji ćemo prevod kasnije ovdje donijeti. Njihovi grobovi su također označeni santračima.

1171 (1758—59)

— Morić Mehmed-čelebi, čiji je grob obilježen santračem, a uzglavni nišan visine 1 m i osnovice 17 X 17 cm ima obični turban, ali lijepo rađen. Titula čelebi pokazuje da je ovaj Morić bio učen čovjek.

— Ahmed-aga, čiji uzglavni nišan je tipa ulemanskih nišana, a grob mu je označen santračem.

1176 (1762—63)

— Mehmed, sin Alije, bajrakdar. Uzglavni mu je nišan aginski, a grob sa santračem.

— Morić Atija, kći Mehmed-čelebije, umrla od kuge. Natpis u pjesmi spjevao joj je pjesnik Mejlija.²² I njezin je grob ograđen santračem.

1190 (1776—77)

— Sulejman-efendija Kurevija (Kurevi-zade), muderis, uzglavni mu je nišan mušebek, a grob ograđen santračem. Natpis u pjesmi spjevao mu je Mejlija.²³

1230 (1814—15)

— Morić Mustafa-aga, sin Ibrahim-age. Uzglavni nišan njegov ima aginski turban.

1251 (1835—36)

— Osman-efendija, sin Mehmedov, muderis.

²² Mehmed Mejli Kjurani je poznati sarajevski pjesnik druge polovine XVIII vijeka. Njegov savremenik sarajevski kroničar Bašeskija kaže da je Mejlija slovio kao odličan pjesnik, »kojem u čitavoj Bosni nije bilo ravnog.« Bio je osobito vješt u sastavljanju kronograma u stihovima i odličan kaligraf. Mejlija je stanovao u Vekil-Harčovoj mahali, a umro je 1871. godine, i sahranjen je u Docu kod Travnika, gdje mu se i danas nalazi nadgrobni spomenik sa natpisom. O Mejliji vidi: M. Mujezinović, Epigrafika i kaligrafija pjesnika Mehmeda Mejlije, Naše starine IV. str. 131—168.

²³ Naše starine IV (1957), str. 158—159.

Sl. 6. Nadgrobni spomenik Sulejman efendije Kurevije iz 1776. godine

Sl. 7. Natpis na nadgrobnom spomeniku Mustafa efendije Kurevije iz 1731. godine

Uzglavni nišan mu je mušebek.²⁴
1254 (1838—39)

— Hamida, kći Mustafa-age Morića, čiji su nišani obični ženski (poput stele) većih dimenzija.
1275 (1858—59)

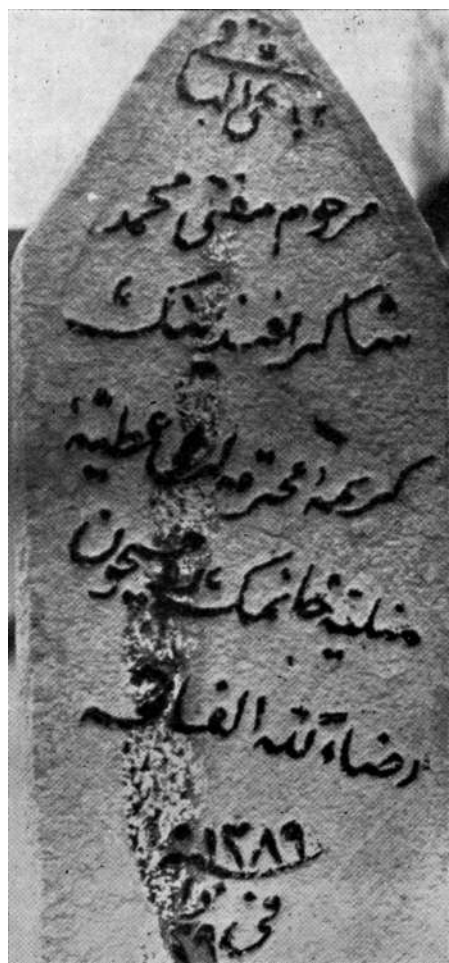
— Mehmed Šakir-efendija Muidović, sarajevski muftija. Natpis u pjesmi na turskom jeziku na njegovom nišanu spjevao je Fadil-paša Šerifović. Mehmed-Šakir-efendija je umro 10. zilhidže 1275 (11. VII 1859). Njegov uzglavni nišan je mušebek.²⁵

²⁴ U sidžilu 69, str. 82: nalazi se vakufnama ovog Osman-efendije, muderisa, kojom zavještava svoju biblioteku sa fondom od 102 knjige kao evladijet vakuf. Tu se kaže da se knjige, ukoliko se ovaj vakuf utrne, imaju predati u Osman-Suhdijinu biblioteku u Sarajevu, koja se nalazi kod Careve džamije. Ova vakufnama je datirana sa 1247. (1831.) godinom.

²⁵ Natpis sa nadgrobnog spomenika Muidovića objavio je Šejh Sejfudin Kemura, Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe GZM XXII (1910), str. 109. O autoru ovog natpisa Fadil-paši vidi niže bilješku. 47.

Sl. 8. Ukrašeni djevojački nadgrobni spomenik iz 1762. godine

Sl. 9. Nadgrobni spomenik Atije-munlije hanume Muidović iz 1873. godine

— Mehmed Nail-beg, sin Kemal-bega, glavnog pisara (baš-katiba) u bosanskom Medžlisi-kebiru. Nad njegovim grobom je zatvoreni mali sarkofag od klesanih ploča, a uzglavni nišan s fesom.

— Sejida Šerifa Merjem-hanuma, kći Sejida hadži Mehmed-age, umrla mjeseca ramazana (4. IV — 3. V 1859). Njezini obični ženski nišani su visoki 1 m sa osnovicom 35 X 13 cm.

1276 (1859—60)

— Šerifa-hanuma, kći Fejzulah-efendije, pisara u Mali-kalemu. Uzglavni nišan njezin je sa ženskim fesom.

— Mula Ahmed, sin Fejzulah-efendije, pisara u Mali-kalemu. Uzglavni nišan malih dimenzija ima fes.

1278 (1861—62)

— Mustafa Ruždi-beg, sin Kemal-bega, baš-katiba u bosanskom Medžlisi kebiru. Grob mu je označen manjim zatvorenim sarkofagom.

— Fehima-hanuma, kći Fejzulah-efendije, umrla 17. šabana (17. II 1862). Uzglavni nišan joj je sa ženskom kapom.

1280 (1863–64)

— Ruždić Muhamed-efendija, sin Ibrahim-efendije. Uzglavni nišan dosta visok sa mušebek turbanom.

1281 (1864–65)

— Abid Hulusi, sin Fejzulah-efendije, katiba u Mali-kalemu. Uzglavni nišan malih dimenzija sa običnim fesom.

1289 (1873)

— Atija Munlija-hanuma, kći Mehmed Šakir-efendije Muidovića, muftije, umrla 29. zilkade (28. II 1873). Njezini nišani su obični ženski nišani većih dimenzija.²⁶

²⁶ Atija-hanuma je uzela idžazet (diplomu) od svoga oca Muhamed Šakir-efendije i bila dobro učena žena. Jednom prilikom otac joj je rekao da bi po svojim sposobnostima mogla biti muftija (po pričanju hadži-Mujage Mernemića). Da je Atija bila učena žena svjedoči nam i titula munlija uz njezino rođeno ime, koja se davala samo učenim osobama.

Kako vidimo, najstariji datirani spomenik u ovom groblju je iz 1731/32. godine, a najmlađi iz 1873, iz čega proizlazi da je ovo groblje prestalo biti aktivnim prije okupacije 1878. godine.

Potrebno je napomenuti da se u ovom groblju nalaze još dva natpisa bez datuma i to na grobovima:

— nekog stranca čije čak ni ime u natpisu nije spomenuto, iako se natpis sastoji iz dva stiha na turskom jeziku, a nadgrobni spomenik mu je s fesom, i

— neke Fatime, čiji su nišani obični ženski.

Ako nadgrobnim spomenicima koji imaju natpise dodamo još dva natpisa na kojima su isklesane samo godine i riječi »El-Fatiha«, bez imena pokojnika i to oba natpisa iz 1762/63. godine, dobivamo ukupno 26 spomenika sa natpisima.

III. ČESMA

U zidu harema Vekil-Harčove džamije od strane ulice nalazi se od kamena klesanca lijepo zidana česma sa velikim kamenim koritom. Na plo-

či veličine 35 X 20 cm isklesan je u lijepom nestalik-pismu slijedeći kronogram u stihovima na turskom jeziku:

Sl. 10. Kamena ploča s natpisom na česmi kod Vekil-Harčove džamije iz 1800. godine

بوخيرات صاحبي فرزند موستاري
مدرس حمد افندي صلب او پاكي

بنفسته قاضي ایدی مصطفیٰ فیضی
مجدد چشمه لرا حیا اید و پ جاری

ایچنله آب کوثر و ش دیو مائی
تعالیٰ الله قبول ایدہ بوٹا خیری

کلوپ هاشم دیدی تاریخ بوٹا حسبی
سزاخانه الفردوس مقام جایی

سنه ۱۲۱۵

Sl. 11. Prepis natpisa sa česme kod Vekil-Harčove džamije

To u slobodnom prevodu znači:

»Vlasnik ovoga dobra je pravi sin Mostarca Hamdi-efendije, muderisa.

Mustafa Fejzi, kadija u mjestu Binefše²⁷, koji je ponovno sagradio česmu.

Oni koji budu pili vodu poput Kevsera (vrelo u raju) reći će:

Neka Uzvišeni primi ovo dobro djelo.

Došao je Hašim²⁸ i dragovoljno joj (česmi) izrekao kronogram:

Dobrotvor je zaslužio da bude nastanjen u raju Firdevsu.

Godine 1215. " (25. V. 1800 — 13. V 1801)

I iz teksta samog natpisa razabiramo da je i ranije na ovom mjestu postojala česma jer se u drugom stihu natpisa kaže da ju je ponovno sazidao Mustafa Fejzi. Da je na ovom mjestu postojala česma i ranije zaključujemo i po tome, što je Hadži-Bešlija, kako smo već spomenuli, još 1779. godine svojom zakladnicom odredio da se 10 groša godišnje ima trošiti na popravak česme u Vekil-Harčovoj mahali, a česme su se obično nalazile uz džamije.

U doba Austrije ova je česma bila isključena, tj. nije služila svojoj svrsi, jer je kojih desetak metara od nje, do džamijskih glavnih vrata, bila postavljena željezna česma. Kada je 1938. godine prof. Hamdija Kreševljaković obrađivao stare sarajevske česme tada je korito ove česme već bilo uklonjeno, ali je naknadno opet vraćeno na svoje mjesto. I nakon uklanjanja javnih česama sa sarajevskih ulica 1959. godine, ova je česma ostavljena kao starina pa i danas služi svojoj svrsi.²⁹

²⁷ Gdje se nalazi ovo mjesto nije nam poznato.

²⁸ Hašim je pseudonim autora ovoga natpisa, a o kojem nemamo pobližih podataka.

²⁹ O ovoj česmi vidi: Šejh Sejfudin Kemura, Sarajevske džamije GZM XXII (1910), str. 105 i H. Kreševljaković, Vodovodi i gradnje na vodi u starom Sarajevu, 1933, str. 36, 127.

IV. SPOMEN-PLOČA O POGIBIJI BRAĆE MORIĆA

Ranije smo vidjeli da su braća Morići, hadži Mehmed i Ibrahim-aga sahranjeni u dvorištu (harem) ove džamije i da se na njihovim nišanima nalaze natpisi. Pored toga je u dvorišnom zidu groblja od strane ulice, a spram njihovih grobova, postavljena i posebna spomen-ploča sa kronogramom u stihovima na turskom jeziku, koja govori o pogibiji braće Morića 1757. godine.

Tekst ovoga kronograma isklesan je na kamenoj ploči veličine 45 X 30 cm. Pismo je dosta krupan i lijep talik. Slova su plitko klesana. Tekst kronograma glasi:

Prevod:

»Poznatoh i popularnoj braći Morićima, Hadži Mehmedu i Ibrahim-agi,

Sl. 12. Spomen-ploča o pogibiji braće Morića 1757. godine

مورو زاده دیو شهرت اخوین
حاجی محمد ایلہ ابراہیم اغا

بادمرکز اسدی قضا دن ناکاہ
ایکیسی ایلدی بردن افنا

قویدیلر والدہ سنی پرمانم
ایلہ انلر رحمت مولا

مدآہ ایلہ یازلدی تاریخ
انلر اولدی شہادت ییعی
س ۱۱۷۰

Sl. 13. Prepis natpisa o pogibiji braće Morića

Nenadano je puhnuo vjetar smrtni,
I obojicu ih začas uništio.
Ostaviše majku u velikoj tuzi i žalosti,
A Gospodar (bog) neka ih primi svojoj milosti.
Sa jednim uzdahom napisan im je ovaj kronogram:
Neka im je vječna spomen kao mučenicima (šehi-
tima).

Godina 1170. " (1775).

Ova spomen-ploča kao i više narodnih pjesa-
ma koje pjevaju o Morićima pokazuju nam da su
oni uživali u narodu veliku popularnost.

V. ŠEHER-ČEHAJINA ČUPRIJA

U neposrednoj blizini Vekil-Harčove džamije,
u istoimenoj mahali, nalazi se kameni most na
Miljacki, od koga se danas vide četiri okna, dok je
peto okno zasuto 1897. godine prilikom regula-
cije lijeve obale Miljacke.

Iz samog imena zaključujemo da ga je po-
digao neki šeher-čehaja (načelnik grada), ali nam
nije poznato kako je ime ovom šeher-čehaji kao ni
to kada je on ovaj most podigao. Istina, većina
autora tvrdi na osnovu jednog dijela kronogra-
ma, sačuvanog u Evlija-čelebijinom putopisu, da
je ovom šeher-čehaji bilo ime hadži-Husejin i da

Morić hadži-Mehmed, zvani Pašo, i njegov
mlađi brat Ibrahim-aga sinovi su Mustafa-age, a
unuci Hasan-agini. Otac im, kao i djed, bijaše
aga serdengečdija (janičarski zapovjednik), a to
su po svoj prilici bila i ova dvojica braće, što se
dade zaključivati i po aginskim turbanima na nji-
hovim nadgrobnim spomenicima. Morići su stano-
vali u Vekil-Harčovoj mahali u kući koja je sada
vlasništvo porodice Kamenica. Njihova stara kuća
imala je muško i žensko odjeljenje, pa je muško
odjeljenje izgorjelo negdje iza 1857. godine.

Godine 1747. izbile su u sjevernoj i zapadnoj
Bosni pobune koje su trajale punih deset godina,
sve do 1757. Ove pobune protiv turske vlasti bile
su većih razmjera, tako da je dolazilo do krupnih
nereda. Savremeni kroničari bilježe da su ove po-
bune u početku izazvali odnosno skrivili same paše
i veziri, jer su bili počeli činiti narodu nasilje, a
osobito siromašnom svijetu. Kroničar Bašeskija
opisujući ove burne događaje kaže da se punih
deset godina nije slušao ni poštovao ni paša ni
kadija niti učeni ljudi.

Među kolovođaма ove pobune u Sarajevu na-
lazimo i braću Moriće hadži-Mehmeda i Ibrahim-
agu, pa je po njima ova pobuna u Sarajevu i po-
znata kao »pobuna Morića«. Kada su se konačno
prilike izmijenile pohvatane su pod zapovjedniš-
tvom dizdara sarajevske tvrđave kolovođe ustanka,
njih 23 na broju, i podavijeni u sarajevskoj tvrđa-
vi. Ovo se dogodilo u martu 1757. godine. Osim
braće Morića pogubljeni su još i Halilbašić (od-
veden u Travnik i tamo pogubljen), Sari Murat
i drugi.

Karakteristično je, međutim, da je jedino Mo-
rićima podignuta spomen-ploča, a i narodna pje-
sma je jedino njihovu pogibiju opjevala. Prof.
Hamdija Kreševljaković je zabilježio da je, kako
izgleda, ubrzo nakon pogibije Morića nastala ona
dirljiva pjesma koja govori o tom događaju, a od
koje je zabilježeno deset varijanti.³⁰

³⁰ Vidi Morići od H. Kreševljakovića (Prilog po-
vijesti Sarajeva), 1938.

je on svoj most sagradio 1626. godine.³¹ Međutim,
naknadnim ispitivanjem ustanovio sam da se spo-
menuti kronogram odnosi na Carevu, a ne na
Šeher-čehajinu čupriju.

Ovaj most kao i svi kameni turski mostovi
imao je kamenu ogradu (korkaluk), koja se lijepo
ovdje vidi na sl. 14 i 15, a koja je uklonjena 1904.
godine, kada je most sa bočnih strana, zbog po-
rasta prometa, proširen pridodatim pješačkim sta-
zama i ograđen željeznom ogradom.

³¹ Putopis Evlije Čelebije sv. V. str. 433.

Šeher-ćehajin most je, kako izgleda, odolio mnogim poplavama pa i onim iz 1791. i 1814. godine. Međutim godine 1843. srušila su se dva okna uz desnu obalu rijeke, pa ih je popravio Mustafa-paša Babić. O ovoj opravci postoji i natpis uzidan na svodu mosta.³²

I godine 1880. oštećen je jedan svod ovoga mosta, koji je poslije toga opravila gradska opština.

Poznata nam je još jedna opravka ovoga mosta u godini 1840., kada je Amina, kći Ahmeda, iz Kalin Hadži-Alijine mahale utrošila 420 groša za opravku Šeher-ćehajinog mosta u Vekil-Harčovoj mahali.³³

Most je danas dugačak 40 m (izuzimajući zatrpani dio), dok je ranije bio dugačak oko 48 m. Širina mosta (bez pridodatih pješačkih staza) iznosi 4,50 m.

³² Prepis i prevod natpisa vidi H. Kreševljaković, Vodovodi, str. 205.

³³ Sidžil 79, str. 47 u Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu.

Sl. 14. Šeher-ćehajin most sa kamenom ogradom slikan prije 1904. godine.

VI. VEKIL-HARČOVA MAHALA

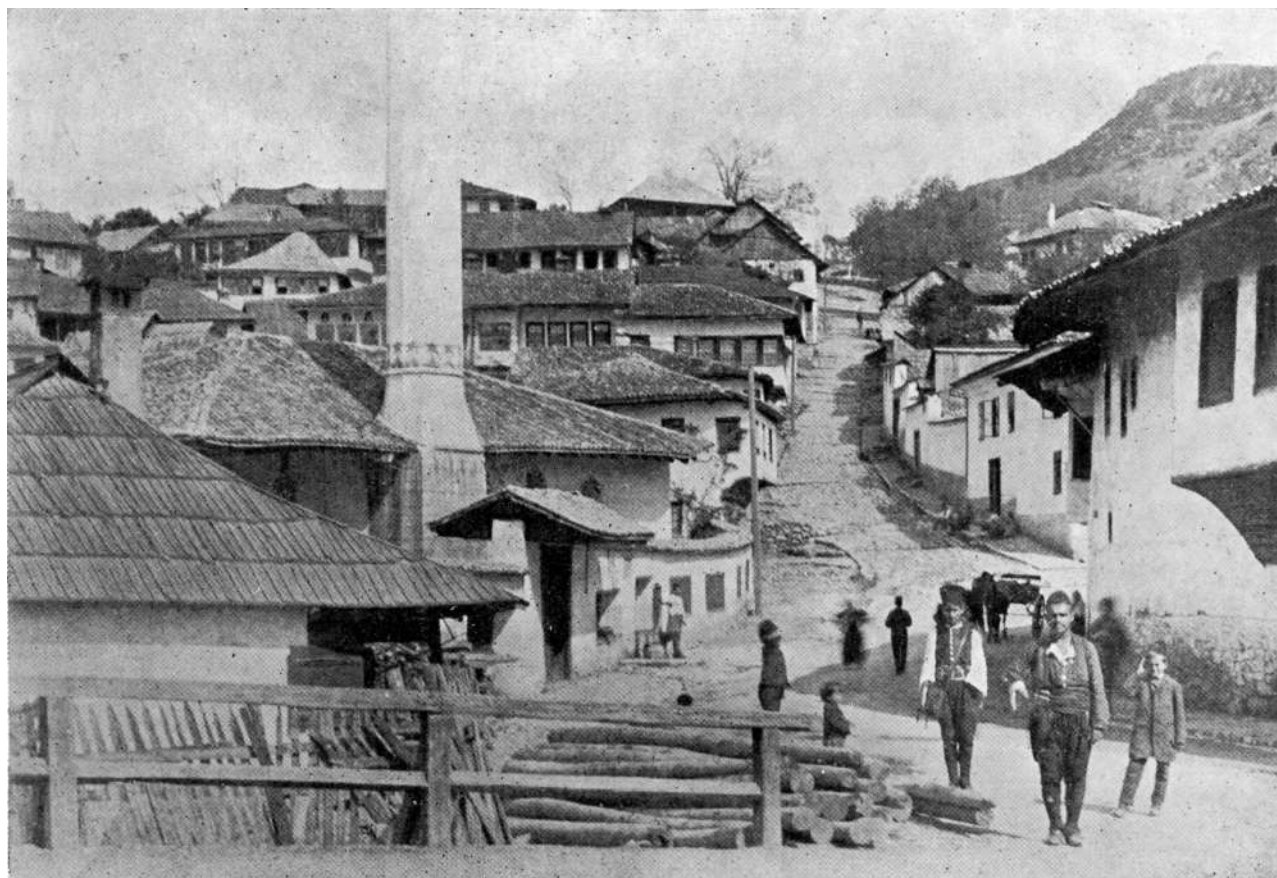
Vekil-Harčova mahala zahvata upravo područje starog Alifakovca i ide prema istoku do groblja na Alifakovcu, a prema zapadu seže obalom Miljacke do Hadži-Isatove mahale u Dugom sokaku. Na sjevero istoku ona se proteže do mahale Mufti Sulejman na Babica Bašči, dok prema jugu ide do mahale bivšeg mesdžida Jakub-paše u Magodi.

Vidjeli smo da je ova mahala, kada se prvi put spominje u XVI vijeku, imala 60 kuća. Vjerovatno zbog svoje pristupačnosti i blizine ondašnjem centru grada Sarajeva, neobično lijepog vidika koji se pruža na grad iz ove mahale, u njoj su obično imali svoje domove ugledniji i bogatiji građani. Tako smo već spomenuli da je u ovoj mahali imao svoje konake poznati bogataš Hadži-Bešlija, zatim Morići, sarajevski muftija Muidović, a u ovoj mahali je živio i poznati pjesnik XVIII vijeka Mehmed Mejlija. Svakako je ovoj mahali pripadala i medresa zvana Drvenija, pa su otuda svakako u ovoj mahali živjeli i muderisi koji su sahranjeni u haremu Vekil-Harčove džamije: Kurevija Sulejman efendija, zatim muderisi

Osman-efendija i drugi. Međutim u sarajevskim sidžilima iz 1782. do 1834. godine i u drugim dokumentima nailazimo na podatke i o nekim esnafskim i drugim porodicama koje su bile nastanjene u ovoj mahali. Tako se u spomenutim sidžilima nalaze podaci o deset tabačkih porodica, zatim porodicama mumdzija, dundera i drugih koji stanuju u ovoj mahali. Prilikom uzajamne jamčevine sarajevskih kršćana 1788. godine u ovoj mahali se spominju: Mičo Mihajlo, Tripko, Krsman kao dunderi, zatim Šahin i Risto, terzije.³⁴

Sarajevski kroničar XVIII vijeka Mula Mustafa Bašeskija bilježi da su po kućama imućniji građana održavana javna sijela u gradu Sarajevu. Na ovim sijelima bi se između ostalog i čitale knjige vjerskog i drugog sadržaja. Običaj održavanja ovakvih sijela održao se dugo u Sarajevu. Tako je na primjer poznato da su i u Vekil-Harčovoj mahali održavana takva sijela na koja se dolazilo svaku noć bez poziva i najavljanja. U

³⁴ Sidžili: 22; str. 153; 30, str. 34; 39, str. 40; 43, str. 71; 45, str. 237; 55, str. 67; 69, str. 97 i 74, str. 11 i Prilozi Orijentalnog instituta.

Sl. 15. Vekil-Harčova mahala. Stanje 1682. godine

pojednim kućama su za takva sijela postojale i posebne prostorije. U ovoj mahali su sijela održavana u kući Muidovića, Pandže i drugih. Kao

zadnja takva kuća u ovoj mahali je bila kuća Aganagića gdje su ova sijela održavana sve do pred drugi svjetski rat.

VII. GROBLJE ALIFAKOVAC SA TURBETIMA

Groblje Alifakovac sa svojim sniježno bijelim nišanima situiranim u zelenilu i među visokim drvećem, zatim sa dva kupolasta turbeta u sredini i česmom daje čitavom ovom kraju poseban kolorit starog Sarajeva. Ono zauzima dosta velik prostor i sastoji se iz pet parcela ispresijecanih putevima: Alifakovac—Kozja ćuprija, Alifakovac—Čeljigovići, Babića bašča-Magoda i Megara—Kozja ćuprija. U ovom groblju se nalazi preko 300 pari nadgrobni spomenika, a među njima više od 200 datiranih, koji sa svojim zanimljivim podacima predstavljaju pravi arhiv u kamenu. Najstariji datirani nišan u ovom groblju je iz 1751. godine. Međutim, ima tu i starijih nedatiranih spomenika. Tako na primjer, tu se nalazi jedan nadgrobni spomenik za kojeg se pretpostavlja da označuje grob Ali-Ufaka³⁵ po kojem je ovaj kraj i dobio svoje ime, zatim jedan visoki nadgrobni spomenik za kojeg predaja kaže da je

to grob Šehar-ćehaje, dobrotvora istoimenog mosta u ovom kraju, a ovi su nišani svakako stariji od XVIII vijeka.

U groblju na Alifakovcu ima skoro svih vrsta nadgrobni spomenika, kakve susrećemo i u ostalim većim sarajevskim grobljima: ulemanskih, aginskih, običnih muških i ženskih, djevojačkih, derviških, skopaljskih i dr. Jedino tu nema tzv. šehitskih nišana. Više grobova je označeno santarčima, a ima i ukrašenih spomenika. Svakako da svi nadgrobni spomenici ovoga groblja ne predstavljaju umjetničku ili istorijsku vrijednost. Zato ćemo i mi ovdje spomenuti samo važnije spomenike.

³⁵ Nad grobom Ali-Ufaka je interesantan sarkofag (dužine 1,70 m, šir. 1 m i vis. 80 cm) koji je izrađen od lijepo klesanih kamenih ploča. Nad sarkofagom su dva manja nišana postavljena dosta blizu jedan drugoga čime se vjerojatno želilo ukazati na to da je pokojnik bio malog uzrasta, jer i riječi Ali-Ufak znače »Mali Alija«.

Prije svega tu su dva veoma slična turbeta. Postolja ovih turbeta su kvadrat sa stranicom 3,20 m od klesanih kamenih ploča. Kamenje postolja je vezano željeznim sponama. Nad postoljem se na četiri ugla dižu četiri kamena stuba koji prelaze u lukove i kupole. Baze i kapiteli ovih stubova su jednostavnije izrade. Kroz kapitele stubova prolaze zatege od plosnatog kovanog željeza. Na osmorokutnim tamburima nalaze se kupole pokrivene pocinčanim limom. Do prvog svjetskog rata kupole su bile pokrivene olovom. Zadnje pokrivanje limom izvršeno je 1941. godine.

U oba turbeta se nalazi po jedan grob označen santračima. U jednom turbetu je sahranjen Muhamed Jahja, efendi-zade (Jahjaefendić), sin sarajevskog kadije Ahmeda. Nad njegovim su grobom dva nišana, obla, bez turbana, a na uzglavnom nišanu je natpis u stihovima iz godine 1780. od sarajevskih pjesnika Mehmeda Mejlije.

Nad grobom u drugom turbetu je samo uzglavni manji nišan, sa turbanom, ali bez natpisa. Prema pisanju Šejh-Sejfudina Kemure,³⁶ ovdje je sahranjen Jusuf-paša Ćuprilić, koji je suprotstavivši se turskim vlastima došao u Sarajevo i tu anonimno živio, a o kojem i danas u Sarajevu postoje razna predanja.³⁷ Spomenuti Jahja-efen-

dija je ovome Jusuf-paši podigao turbe istodobno kada i svome sinu Muhamedu. Ahmed-efendija je isto tako sagradio jednu česmu kod groblja na Alifakovcu, kako to čitamo iz njena natpisa u stihovima, koji je također spjevao pjesnik Mejlije.

Nedaleko od ovih turbeta je i grob Hadži-Bešlije s kojim smo se već ranije upoznali, a osim njega u groblju na Alifakovcu nalazi se još mnogo grobova ličnosti i osoba čija su zvanja odnosno zanimanja označena u natpisima na nišanima. Tako su ovdje sahranjeni:

muftije: Sulejman-efendija (1799),³⁹ Česrija Ahmed-efendija (1766), Česrija Mehmed-Šakir-efendija, sin Ahmed-efendije (1832);⁴⁰

muderisi: (profesori medresa): Mostari Ahmed-efendija (1786), Dubičanin Ahmed-efendija (1806), zatim još jedan Ahmed-efendija (1806), hafiz-Ali-efendija (1828), Goro-zade Hadži Muhamed-Hilmi-efendija, sin Ibrahima (1845);

kadije: Isević Smail-efendija (1775), Šerifi-zade (Šerifović) Fejzulah-efendija (1793), Fočo-zade Ahmed-efendija (1799), Hajri-zade (Hajrić) Ibrahim Edhem-efendija (1815), Isevi-zade (Isević) Mehmed Emin-efendija (1816),⁴¹ Hajri-zade Abdulah Akif-efendija (1823), Fočevi Abdulah-efendija (1842) i Isević Sulejman Nedžib-efendija (10. I 1851);

³⁸ Faksimil i prevod natpisa vidi u Naše starine IV (1957), str. 162–163.

³⁹ U zgradama donosimo preračunate godine smrti pojedinih osoba, a u natpisima na njihovim nadgrobnim spomenicima stavljene su redovno hidžretske godine po islamskoj eri.

⁴⁰ Vidi Šejh Sejfudin Kemura, Sarajevske muftije, 1916, str. 19–21.

³⁶ Sarajevske džamije i druge javne zgrade turske dobe GZM XXII (1910), str. 95.

³⁷ Kadić u sv. V. str. 71 bilježi da se 1728. godine pojavio Jusuf-paša u derviškom odijelu i da se nastanio u Ćumišića medresi gdje je ostao do smrti 1160. (1747.) godine. Kadić dalje kaže da je Jusuf-paša, po pričanju bio muhafiz u Tibrizu i da je ne slažući se sa vlastima bio osuđen na smrt, pa je utekao i došao u Sarajevo. U spomenutoj medresi nalazio se i jedan bunar kojeg je iskopao Jusuf-paša, a odakle je svijet uzimao vodu za lijek.

Sl. 16. Turbeta na Alifakovcu

Ostale učene osobe: mula Sulejman (1760), Sejid Mustafa, sin bosanskog age Bekir-age (1762), hadži Derviš Mustafa (1792), Softić mula Mustafa, sin mula Mehmeda (1795), Katibi (Čato) Abdulah-efendija (1842), Šerifi-zade (Šerifović) Sejid Ali (1845), Salih Sami-efendija, sin Ibrahim Hilmi-efendije, baš-katib u mehkemi (14. III 1856), Goro-zade hadži hafiz Abdulah Tahir-efendija, sin hadži Mehmed Ali-efendije (1855), hafiz Osman-efendija, sin Mehmeda, imam Careve džamije u Sarajevu (1857), Hadži Mehmed Tahir-efendija, mualim (1865), Hašema-hanuma, mualima (hadžei-inas), kći hadži hafiz Mehmeda Kalabe (1871), hafiz Muhamed-efendija Čeligija, hatib Skender-pašine džamije i muvekit Careve džamije u Sarajevu (1875);

age serdengečdija: Ismal-aga (1751), Uskupli Hasan-baša (1763), Dal-kilič Ali-aga, Sarajlija (1792), Abdulah-aga (1799), Delal Muhamed-aga (1811), Ablagi-zade (Ablaković) Sulejman-aga, sin hadži Mehmeda (1821);

esnaflije (zantlije): Husejin, kahvedžija bivšeg bosanskog age (1762), Sulejman, sin Muhameda, kaučija (1805), Abdulah-aga, sin kaučije Sulejmana (1811), Muhamed, sin, Ibrahima, kazaz (1823), Ahmed-aga-zade (Ahmedagić), sin Mustafe, trgovac (1828), Mustafa-aga, sin Mehmeda, sarač (18. IV 1836), Mehmed-aga, sin Muharema, bičakčijski kalfa-baša (4. VII 1849), Zuber mula Salih, sin Mehmeda, sarač (1850), Kumašin hadži Abdulah-aga, čehaja zergera (zlatara) (1853), Kumašin Muharem-aga, sahačija (1856).

Groblje na Alifakovcu je među Sarajlijama poznato i kao musafirsko groblje (gdje se sahranjuju stranci). I zaista ovdje se nalazi veći broj pokojnika uz čija su imena oznake mjesta odakle su se ove osobe doselile u Sarajevo. Tako su ovdje sahranjeni:

Mahmut-aga, iz Ostrovice (Ostrovičeli) (1763), Skopljak (Uskupli) Hasan-baša (1763), Goraždak (Goraždali) Salih-baša (1766), Mostarac (Mostarli) Ahmed-efendija (1786), Tatar Ibrahim-aga (1791), Asitaneli (iz Carigrada) Seid-efendija, sin Mehmed-age, katib u Saraj-Bosna maliji (1797), Fočo Ahmed-efendija (1799), Mostarac Alikalfić Hasan-aga, sin hadži Ahmeda (1805), Dubičanin hadži Ahmed-efendija (1806), Rakovi (iz Rakovice) Šakir Mustafa, sin Abdulah-age (1814), Kajsarli Anadolli Sejid Ahmed, sin Jusufa (1826), Ipekli (iz Peći) Fejzulah (1830), Sejid Mehmed, sin Osmana, iz Gumuldžine (1835), Vrh Pračali (iz Vrhprače) Babić Derviš Osman-beg, sin Ahmed bega (1836), Travničanin Mustafa, sin Abdulaha (1858), Jakovali (iz Đakovice) Adem Hajrulah, sin hadži Mustafe, trgovac

⁴¹ Isević je pjevao pod pseudonimom »Emin«. Od njega nam se sačuvalo nekoliko kronograma. Bio je sarajevski kadija. Njegov grob je ograđen santračem, a na uzglavnom nišanu sa mušebek turbanom nalazi se isklesan natpis u pjesmi na turskom jeziku.

Sl. 17. Nadgrobni spomenik Šeher-čehaje u groblju na Alifakovcu

(1862), Jusuf, sin Hasana Dugonjića, iz Puračića (1863), Pilav hadži Salih, sin Bekir-age, iz Foče (1866), Asitaneli (Carigradlija) hadži Ferhad-beg (1874), Manastirli (iz Bitolja) Husejin-Haki, juzbaša (1875) i Prizrenli (iz Prizrena) Husejin, sin Hamida (1876).

Sl. 18. Nadgrobni spomenik Ali-Ufaka u groblju na Alifakovcu

Nadgrobni spomenici s natpisima pokazuju nam da su osim spomenutih osoba ovdje sahranjeni još i neki članovi slijedećih sarajevskih porodica: Šehići, Burekovići, Hašimovići, Trebe, Tralje, Tahmišćije, Hamamdžići, Ćurekovići, Aganagići, Azabagići, Zuberi itd.

U ovom groblju su i 34 natpisa u stihovima, iz čijih tekstova vidimo da su ih spjevali: Mejlja⁴² (3 kronograma), Nuri⁴³ (3 kronograma), Džudi⁴⁴ (1 kronogram), Vehbi⁴⁵ (2 kronograma), Dai⁴⁶ (1 kronogram), Fadil⁴⁷ (2 kronograma), Abdi⁴⁸ (2 kronograma), Šakir⁴⁹ (1 kro-

⁴² Vidi bilješku 22.

⁴³ Nuri je pseudonim Mustafe Šerifovića, oca Fadil-paše Šerifovića o kojem niže vidi u bilješci 47.

⁴⁴ Mehmed Džudi Cohadžić iz Sarajeva služio je kao kadija u više mjesta u Bosni i Hercegovini. Od njega nam se sačuvalo nekoliko pjesama i kronograma. Umro je u Travniku 1815. godine i sahranjen je u dvorištu Teskeredžića džamije u Potur-mahali, gdje mu se i danas nalazi nadgrobni spomenik s natpisom.

⁴⁵ Ahmed-Vehbi Zekić rodom je iz Stoca. Bio je kadija i kao takav umro u Travniku negdje iza hidžr. 1232, (1816/17) godine. Iza njega je ostao priličan broj pjesama i kronograma.

⁴⁶ Ko je ovaj Dai nisam dosada mogao ustanoviti.

nogram), Esad⁵⁰ i Enveri⁵¹ (7 kronograma), Kod 10 kronograma u stihovima nisu spomenuti njihovi autori.

I na kraju potrebno je napomenuti da su između preko dvije stotine natpisa u ovom groblju objavljena dosada svega četiri natpisa i to od onih u pjesmi.⁵²

⁴⁷ Potpuno mu je ime Fadil-paša Šerifović, sin je Mustafa Nurudina. Rođen je u Sarajevu 1808. godine. Služio je najprije kao kadija, a 1837. g. postao je zapovjednik spahija i muslim grada Sarajeva. Umro je 1893. u Turskoj. Od Fadil-paše se sačuvao čitav divan (zbirka) pjesama a spjevao je i priličan broj kronograma, koje i danas nalazimo na raznim spomenicima. (Vidi H. Kreševljaković, Muteselimi, str. 128; i 129).

⁴⁸ Ni o ovom epigrafičaru nemamo pobližih podataka osim nekoliko kronograma.

⁴⁹ O ovom epigrafičaru vidi bilješku 12.

⁵⁰ Esad efendija Kulović.

⁵¹ Muhamed Enveri efendija Kadić iz Sarajeva (17. I 1855 – 21. II 1931). Sahrnjen je u groblju na Hanbinoj Carini u Sarajevu gdje mu se i danas nalazi nadgrobni spomenik sa natpisom.

⁵² Šejh Sejfudin Kemura, Sarajevske džamije i druge javne zgrade GZM XXII (1910) i M. Mujezinović, Epigrafika i kaligrafija Mehmeda Mejlije Naše starine IV (1967).

VIII. PREDLOZI ZA UREĐENJE KOMPLEKSA STAROG ALIFAKOVCA

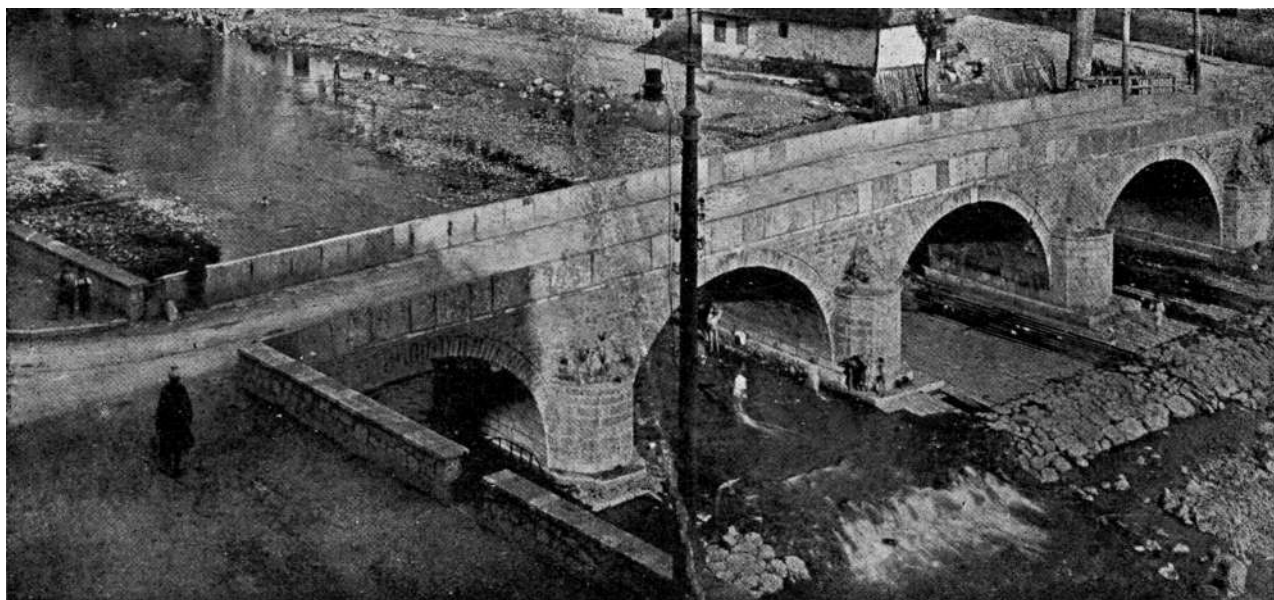
Izgradnjom nakon oslobođenja mnogi gradovi širom naše zemlje naglo mijenjaju svoj lik i preobražavaju se u moderne gradove sa ostvarenjima savremene arhitekture. Zato se nameće pitanje o zaštiti i održavanju čitavih starih naselja ili pojedinih dijelova njihovih kao urbanističkih cjelina interesantnih za pojedine epohe ili regione.

Činjenica je da predio starog Alifakovca u Sarajevu, koji seže od Šehar-čehajinog mosta do vrha groblja na Alifakovcu, predstavlja slikovitu i atraktivnu cjelinu, koja odavno privlači pažnju javnosti. Stari Alifakovac su i ranije posjećivali mnogi strani i domaći turisti, i danas ga posjećuju, razgledaju i fotografišu. Ovaj kraj se veoma često nalazio na razglednicama starog Sarajeva, a prenosili su ga na svoja platna i umjetnici-slikari, kako naši tako i strani.

U najnovije vrijeme ovaj kraj je postao naročito istaknut i turistički atraktivan, jer je u neposrednoj blizini njegovoj izgrađeno nekoliko značajnih turističkih objekata: uspinjača za Trebević, jezero na Benbaši, zatim park i jedna ljetna kafana. Ako svemu tome dodamo još i to da je izgradnjom nove tramvajske mreže ovaj kraj povezan sa Ilidžom, onda uočavamo koliko je on postao značajan. Ovaj kraj posjećuje danas pored građana Sarajeva svaki stranac koji dođe u Sarajevo. Zbog svega toga nužno se i opravdano nameće pitanje zaštite i prezentacije ovog kraja kao urbanističke cjeline.

Zato ćemo ovdje iznijeti nekoliko predloga i sugestija u vezi sa ovim pitanjem, polazeći pri tom od najizloženijih objekata ovoga dijela.

Šehar-čehajin most. Uklanjanjem kamene ograde i dodavanjem pješačkih staza 1904. godine, most je izgubio mnogo od svoje ljepote i atraktivnosti. Naime, pridodate pješačke staze osim toga što su donekle pokrile most tako da ne dolazi više do izražaja njegova arhitektura, još su doprinijele i tome da se na stranama mosta zadržava plijesan i otopine oborina, pa on uvijek izgleda prljavo i neukusno. Međutim, ranije su atmosferilije čistile i uklanjale plijesan sa kamena vapnenca i sedre od kojih je most sažidan i tako je on uvijek bio čist i izgledao kao okupan. Smatramo da bi ovaj most trebalo vratiti u njegovo prvobitno stanje, tj. skinuti pridodate pješačke staze i staviti kamenu ogradu. Time bi, istina, most postao tješnji, te bi u tom slučaju sa mosta trebalo isključiti promet teretnih vozila, a to će biti moguće izvesti kada se kroz Sarajevo izgradi magistrala na lijevoj strani Miljacke koja je predviđena za preuzimanje glavnog tereta saobraćaja kao i novi most iznad Šehar-čehajinog kao sastavni dio te magistrale. Spomenuli smo da je i jedno okno ovoga mosta na lijevoj obali njegovoj zasuto 1897. godine prilikom regulacije lijeve obale Miljacke, pa bi se mogla razmotriti i mogućnost otkopavanja zasutog okna, jer bi i time most dobio kako na atraktivnosti tako i na svojoj auten-

Sl. 19. Šeher-ćehajin most

I, konačno, još jedno da napomenemo u vezi sa eventualnim preuređenjem ovoga mosta. Naime, poznato je da su skoro svi značajniji kameni mostovi turskog perioda imali na sredini mosta izbočenje tzv. sof u sa jedne strane, a nasuprot tome postojao je na drugoj ivici njegovoj portal za kamenu ploču s natpisom, kao što to i danas vidimo npr. na višegradskom mostu. Sigurno se zna da su takvu sof u i portal imale i Careva i Latinska ćuprija u Sarajevu. Međutim nije nam poznato da li je spomenute dijelove imao i Šeher-ćehajin most, jer to ne vidimo na ilustraciji sačuvanoj iz doba prije preuređenja ovoga mosta. (Sl. 14). Ali bez obzira na to, po analogiji možemo pretpostaviti da su postojali sof u i portal i na Šehiriji, pa smatramo da bi ih trebalo ponovo izgraditi, jer bi se to sasvim lijepo ukomponovalo uz stari Ali-fakovac i novoizgrađeno jezero, koje se nalazi više ovoga mosta.

Ulica Toplik. Dio ove ulice koji vodi od Šeher-ćehajinog mosta do izvora Toplik i Jezera, s lijevu stranu Miljacke, predstavlja najizloženiji dio ovoga kraja, a nalazi se u veoma zapuštenom i slabom stanju. Tu se mogu vidjeti kante za smeće i zaprežna kola, što pruža vrlo ružnu sliku, osobito danas kada je na drugoj strani Miljacke, nasuprot Topliku, uređena parkovna površina. Osim donošenja zabrane o zadržavanju kola i ostavljanju kanti za smeće, ovaj dio ulice treba popločati ili kaldrmisati i uz Miljacku izgraditi niski podzid kako bi odgovarao ambijentu mosta

Vekil-Harčova džamija sa grobljem. Ranije je spomenuto da je na ovoj džamiji 1938. godine izmijenjen krov i umjesto nižeg i dosta ravnog krova sa ćeremitom, podignut je visoki (izdignuti)

krov od sarajevskog crvenog crijepa. Ovakav krov je upravo unakazio građevinu a time je i čitav ovaj kraj mnogo izgubio od svoje privlačnosti i ljepote. Džamija sa sadašnjim krovom izgleda dosta ružno i neuvjerljivo, zaklanja pogled na neke okolne lijepe kuće, a umanjuje i estetsko-arhitektonsku vrijednost njene dosta visoke munare, koja inače daje visinski akcenat starom Ali-fakovcu.

I prilikom najnovije opravke džamije 1959. godine učinjene su izvjesne greške i propusti. Tako je fasada džamije i munare obojena žučkastom bojom, što nikako ne odgovara objektu, jer su džamije, ukoliko nisu od kamena ili sedre, redovno bojene bijelom bojom (krečom). Tom prilikom je izmijenjen i zid dvorišta džamije, ali je pokrov od ćeremita direktno stavljen na zid bez drvene podloge i sa vrlo malim propustima, tako da okapnice sa ćeremita padaju i na sami zid, pa on stalno izgleda uprljan, a uz to ga i oštećuju.

Zato bi, po našem mišljenju, trebalo krov džamije vratiti u njegovo prvobitno stanje, tj. sniziti ga i dati mu pokrov od ćeremita, fasadu džamije, munare i dvorišnog zida obijeliti, a i pokrov ovoga zida preurediti, odnosno napraviti mu veće propuste osobito na onu stranu na koju padaju okapnice, a istodobno mu dati i drvenu podlogu.

Čini nam se da bi u dvorištu džamije bilo potrebno više zelenila, te bi se moglo zasaditi neko drveće nižeg rasta.

Predio oko džamije na njenoj južnoj strani sa česmom, koji je nešto niži od nivoa ulice, također je zapušten i neuredan. Zato bi ovaj dio trebalo ponovo kaldrmisati i ograditi niskim podzidom uz prometni dio ulice.

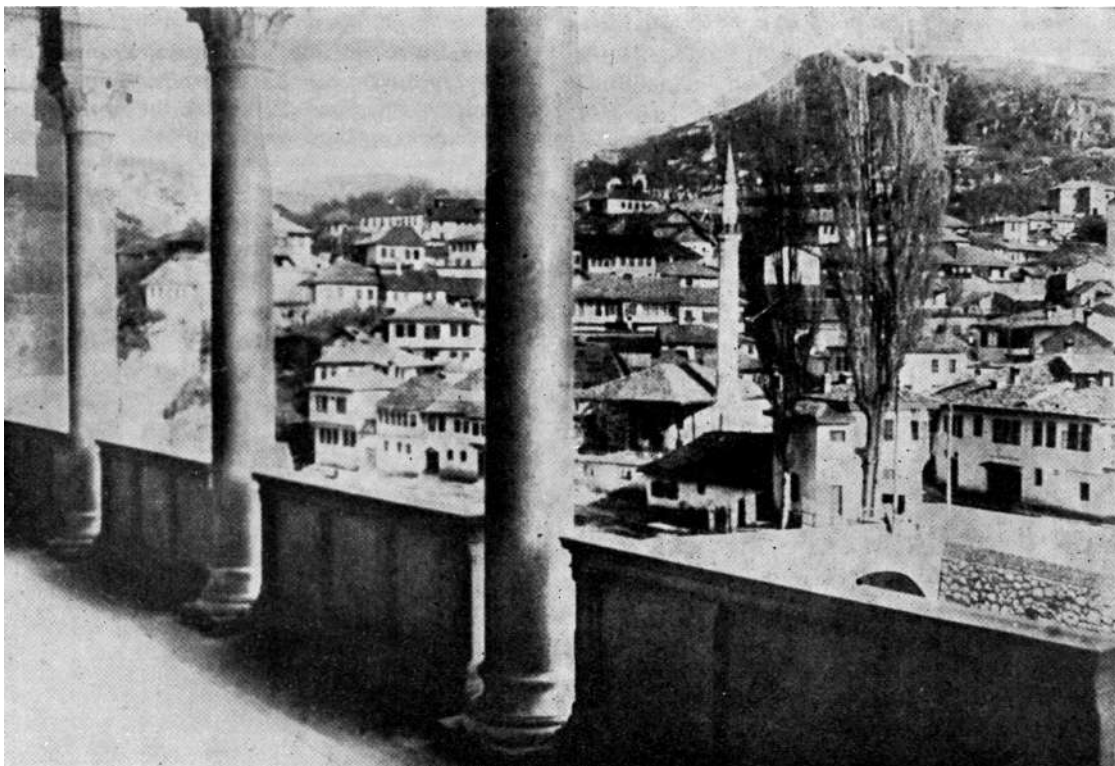
Spomen-ploča braće Morića. Na ovoj ploči je 1960. godine od strane stručnjaka Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Sarajevu izvršena konzervacija i čišćenje natpisa. Naime svi kasniji premazi su skinuti sa ploče i došlo se do prvobitne pozlate i plave podloge natpisa, koji su očišćeni i popravljeni.

Što se tiče *nadgrobnih spomenika oko džamije* oni su u dosta dobrom stanju, osim što bi neke trebalo ispraviti i učvrstiti. S obzirom da u jugozapadnom dijelu dvorišta ima praznog prostora to bi se ovdje mogli prenijeti i neki značajniji nadgrobnih spomenici iz Sarajeva koji su ekshumacijom lokaliteta ostali bez mjesta, pa se inače postavlja pitanje gdje da se ovakvi spomenici smjeste i prezentiraju.

Groblje Alifakovac. Ovo groblje se sastoji od pet većih parcela ispresijecanih putevima. Ono je dosta zapušteno, mnogi nadgrobnih spomenici povaljeni, a priličan broj ih je utonuo u zemlju, sarkofazi i santrači su rastavljeni. Sve parcele ovog groblja su ograđene kamenim podzidom, na kome je ranije stajala drvena ograda (parmaci). Ove ograde je nestalo kod svih parcela, a podzid se ruinirao na mnogim mjestima. Dvije parcele su ograđene bodljikavom žicom, ali vrlo slabo i neukusno, i kaldrma na širokom prostoru između ovih parcela je izrovana i dotrajala.

U vezi s takvim stanjem svakako se nameće i pitanje uređenja ovog groblja. Smatramo da bi ovo groblje trebalo pretvoriti u parkovnu površinu, ali pri tome nastojati da groblje što je moguće više zadrži svoj prvobitni izgled. Naime mislimo da bi ovo groblje trebalo opet ograditi, ali umjesto nekadašnje drvene mogla bi mu se dati trajnija željezna ograda. Osim toga obzirom na dosta veliki prostor pred ovim grobljima tu bi se mogle dati klupe za odmor, a u groblju klupe postaviti samo na nekim istaknutim mjestima. Spomenike bi trebalo popraviti, učvrstiti i staze oko groblja ponovo kaldrmisati i urediti.

Svakako najveći problem i poteškoću kod prezentiranja ovoga dijela grada, kao uostalom i na drugim mjestima kod zaštite urbanističkih cjelina predstavlja održavanje postojećih i izgradnja novih stanbenih i drugih zgrada. Naime, mnoge stare kuće su izmijenile svoj nekadašnji izgled, popravljane su i prepravljane, a izgrađene su i neke novije zgrade, a da se prilikom njihove izgradnje nije ni najmanje vodilo računa o ambijentu ni o visinskim prostornim odnosima, a najmanje o postavljanju njihovih pročelja. Tako, na primjer, u neposrednoj blizini Vekil-Harčove džamije, s njene istočne strane, nalazi se jedna masivna trospratna zgrada, koja potpuno odudara od okolnih zgrada bosanskog tipa položenih horizontalno sa krovovima na četiri vode i mnogim prozorima, doksatima i dr.

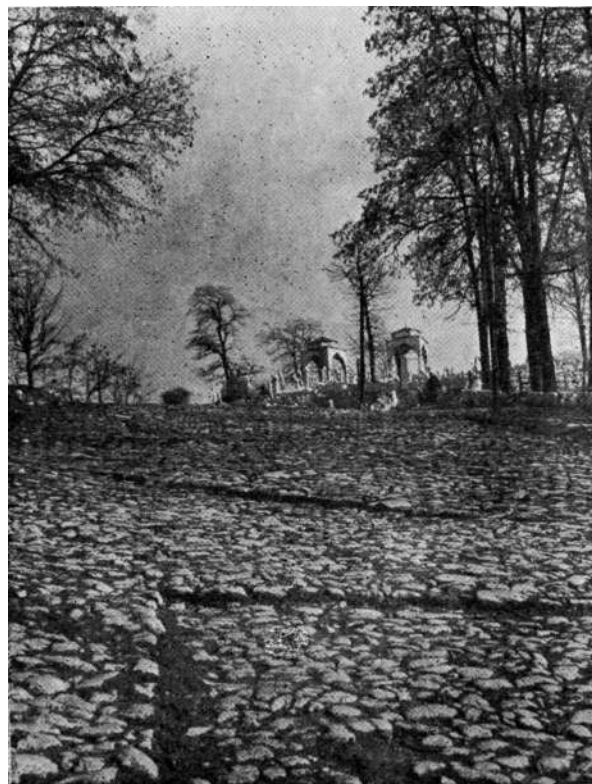
Sl. 20. Pogled na Alifakovac sa Vijećnice 1910. godine

Tretirajući ovo pitanje smatramo prije svega da se na ovom području ne bi smjela dozvoliti izgradnja višekratnica i da bi kod izgradnje novih zgrada trebalo strogo voditi računa o ambijentu. Čak bi se i na nekim ranije sagrađenim zgradama dale izvršiti izvjesne manje izmjene. Na drugoj strani postojeće stare građevine potrebno je koliko je moguće održavati, naročito što se tiče njihovog vanjskog izgleda.

Ovdje smo se samo dotakli nekih pitanja i dali nekoliko predloga i sugestija u vezi sa zaštitom i uređenjem starog Alifakovca kao urbanističke cjeline. Međutim, ova pitanja zahtijevaju jednu detaljniju razradu od strane stručnjaka, a možda i jednu širu konzultaciju arhitekata, istoričara umjetnosti, urbanista, građana i dr.

Na kraju želimo napomenuti još i to da, po našem mišljenju, radovi na ovom kompleksu ne bi zahtijevali neka naročita velika sredstva, a mogli bi se izvoditi etapno počevši od najistaknutijih — Šeher-ćehajinog mosta i džamijskog kompleksa.

Sl. 21. Stari kaldrmisani put na Alifakovcu

ALIFAKOVAAC AND ITS SURROUNDINGS IN SARAJEVO

Vekil Harc Mosque from the XVI century with its rather high stone minaret and a grave yard round it, with a fountain and a white poplar tree, Seher Cehaja's bridge and nice surrounding houses perched on the sloping ground towards Alifakovac with its large cemetery and mausoleums at the top of it are really a picturesque whole and an attractive part of old Sarajevo. It is written a lot about these monuments, but there are many things to be heard also. Describing separate objects the author gave a lot of new and unknown material. So due to various data from Constantinople relating to Bosnia and Herzegovine the author has found founder's name of Vekil Harc. His name was Mustafa and he was Gazi Husrevbeg's intendant (provider).

Then the author writes about the protection and presentation of these monuments in an urban whole. The protection of this complex is very acute to day, because many tourist objects have just been built in the very nearness of it: the wire rope to the mountain

Trebevic, an artificial lake at Bend-basa, a park, an open air garden with a coffee house. With the new tramway line this part is connected with an old Roman spa Ilidza. Foreigners, tourists and citizens from Sarajevo pay visit to this complex more frequently than before. So its protection and presentation is very acute indeed. He suggests some measures to present this complex as a wonderful and attractive whole. He considers as very important to give Seher Cehaja's bridge its original form; to remove pedestrian parths from it, put a stone fence with a sofa (a complex part with benches for rest) and a portal with an inscription. He suggests to lower the roof of Vekil Harc mosque and to replace tiles with those which has been before. He is pleading for regulation of an old grave yard on Alifakovac and not to build high buildings and skyscrapers as well.

To do all this does not need great sums of money. It can be done rather cheaply and slowly one monument by other.

ALIFAKOVAC UNO SEINE UMGEBUNG IN SARAJEVO

Die Vekil Harc Moschee aus dem XVI Jahrhundert mit inrem ziemlich hohem Minaret, dem Friedhof urn sie, dem Brunnen und einer grossen Pappel samt der alten steinernen Brücke, dann mit den an Berglehnen von Alifakovac zerstreuten Häusern samt der räumlichen Nekropole und Mausoleen in ihrem eberen Teile, prasentiert sich gewiss als eine bildliche Einheit und ein anziehendes Objekt des alten Sarajevo. Von diesen Denkmalern nat man bisweilen geschrieben aber nur teilweise und unvollständig. Einzelne Objekte beschreibend bot uns der Autor neues bisher nicht veröffentlichtes Daterial dar. So wurde auch auf Grund der Konstantinopolischen alten Katastralbüchern, die sich auf Bosnien und Hercegovina beziehen, unter anderem, der Name des Stifters der obengenannten Moschee Vekil Harc erfunden: er hiess Mustafa und benahm höchstwahrscheinlich seinerzeit die Stelle eines Intendanten bei dem bekannten bosnischen Landeshauptmann Gazi-Husrefbeg.

Weiters traitiert der Autor auch das Problem des Schutzes und der Prasentation der erwahnten Denkmaler im Kreise des alten Stadtteils Alifakovac als einer urbanistischer Einheit. Das Schutzproblem dieser Einheit drangt sich besonders heute auf da in ihrer nachsten Umgebung viel gebaut wird: Trebevicer Drahtseilbahn, der See von Bendbasa, ein Park, Som-

mergarten und ein Kaffeehaus. Ausserdem durch das Ausbauen und die Verbreitung der neuen Strassenbahn Sarajevo-Ilidza, besuchen Sarajevoer Bewohner sowie einheimische und fremde Touristen heute viel mehr diese Gegend als vorher, weshalb sich nötig und gerechtfertigt die Frage des Schutzes und der Prasentierung aufdrängt. In dieser Beziehung bietet uns der Autor selbst einige konkrete Vorschläge über die Prasentierung einzelner Objekte im Kreise der erwähnten Denkmäler. So zum Beispiel sehlagt er vor die Sehercehajina Brücke in ihr früheres Aussehen instandzusetzen, das heisst, man müsse die nachtraglich zugebauten Fussgangerpfade entfernen und von neuem das steinerne Geländer und in der Mitte der Brücke die Sofas (Ausruhestätten) und die Gedanktafel ausführen. Dann wird weiter das Niedriglegen des Daches an der Vekil Harc Moschee und am selben die Ersetzung der Dachziegel mit den einheimischen Hohlziegel vorgeschlagen. Dann werden weitere Vorschläge gemacht wie die Einrichtung der Nekropole von Alifakovac und die Ausschliessung vom Ausbau der mehrstöckigen Gebäuden in jener Gegend.

Die Ausführung der Konservationsarbeiten an dem genannten Objekte sowie ihre Einrichtung möchten nicht grosse finanzielle Ausgaben erfordern; dieselben könnte man sogar etappenweise ausführen. indem man mit jenen die am meisten gefährdet sind beginnen spllte.